

Микола КОРДОН,

доцент кафедри історії України
Житомирського державного університету
імені Івана Франка, кандидат історичних наук.

Події столітньої давнини в Петрограді

Сьогодні виповнюється 100 років, відколи до влади в Росії прийшла більшовицька партія на чолі з Володимиром Леніним. Було скинуто Тимчасовий уряд, який очолював Олександр Керенський. Тимчасовий уряд назвали так через те, що він мав організувати перші в історії Росії вільні вибори. За їх результатами владу мали передати міністрам, які визначались Установчими зборами. Після захоплення в Петрограді влади більшовиками надії на демократичний устрій Росії поступово розвіялися.

Захопленню влади у 1917 році більшовики не надавали особливого історичного значення. Ленін називав його збройним переворотом, одним з епізодів майбутньої «світової революції». Лише в 1927 році, коли святкували десятирічний ювілей більшовицького перевороту, його урочисто назвали Великою Жовтневою соціалістичною революцією.

Центральна Рада засудила приход до влади більшовиків у Петрограді. У тих умовах потрібні були рішучі дії щодо утвердження за українським народом державницьких прав. Через два тижні після повалення більшовиками Тимчасового уряду Центральна Рада своїм III Універсалом проголосила Українську Народну Республіку (УНР), взяла владу в свої руки. Про становище в Росії у III Універсалі зазначалося: «Центрального правительства нема, і по державі шириться безвластя, безлад і руїна». Центральна Рада не визнавала ленінську Раду Народних Комісарів законним урядом для всіх територій колишньої Російської імперії. Рада Народних Комісарів не мала пріоритету над Генеральним секретаріатом — урядом УНР. Фактичний контроль ленінського уряду не поширювався на більшість територій УНР. До проголошення незалежності 22 січня 1918 року Центральна Рада вважала УНР частиною лише тієї Росії, яку ще належало відновити за результатами виборів українських і всеросійських Установчих зборів. III Універсал проголосив Україну частиною небільшовицької Росії.

А радянська Росія, навпаки, бачила Україну своєю федеративною частиною. В Україні були сили, які це підтримували.

Федеративною частиною Російської республіки визнав Україну організований більшовиками Всеукраїнський з'їзд рад, який проходив у Харкові в грудні 1917 року. Там же було створено більшовицький уряд України. На противагу Генеральному секретаріату УНР його назвали Народним секретаріатом, який оголосив війну Центральній Раді.

Одночасно почався наступ російських більшовицьких військ на Україну — перша війна більшовицької Росії з УНР (грудень 1917 — лютий 1918 рр.). Наявність українського радянського уряду дала змогу більшовикам трактувати цю агресію як внутрішній конфлікт, «громадянську війну» в Україні.

В цих умовах 22 січня 1918 року було видано IV Універсал — останній універсальний закон Центральної Ради. Ним проголошувалася поява на карті світу нової незалежної держави — України. Вперше за багато віків народ одержав можливість мати своє справжнє ім'я — український, називати ним свою Батьківщину.

Через рік — наприкінці 1918-го — історія повторилася: знову почалося вторгнення радянських військ в Україну, почалася друга війна радянської Росії проти УНР. Коли голова уряду Директорії УНР, український соціал-демократ В.Чехівський зробив запит до Москви про те, чому російське військо без оголошення війни просувається в Україну, то нарком закордонних справ Г.Чичерін відповів, що воєнна акція здійснюється не військами Росії, а військами радянського уряду України. Раднарком не визнав української незалежності: спочатку — УНР, а потім — Української держави гетьмана Павла Скоропадського.

На Україну претендувала не тільки «червона», а й «біла» Росія. У 1919 році Україна була окупована російськими білогвардійцями — денікінцями, які ліквідували радянську владу на зайнятих територіях. Під ударами радянських військ денікінці на початку 1920 року залишили Україну. Переможцями у цій «війні всіх проти всіх» вийшли більшовики. Вони втретє встановили свій контроль на теренах України. УНР як держава, яка має певну територію, перестала існувати. Це ще раз підтверджує справедливість слів Денікіна про те, що «жодна Росія — ні червона, ні біла, ні «демократична», ні монархічна — ніколи не змириться з незалежністю України». А видатний вчений і мислитель, перший президент Української Академії наук Володимир Вернадський писав, що російський демократ закінчується там, де починається українське питання.

Українській політичній еліті не вдалося втілити в життя ідею відродження державності. Це зумовлено не лише зовнішніми геополітичними чинниками, агресією радянської Росії, небажанням держав-переможниць у Першій світовій війні бачити Україну самостійною, а й проблемами внутрішнього характеру.

Щоб захистити свою державу, українцям забракло єдності та усвідомлення національної ідентичності. Національна єдність — це базова цінність, обов'язкова передумова успішного спротиву зовнішній агресії.

Більшовики переграли своїх опонентів як політтехнологи. Гасло «Земля — селянам» в аграрній Україні, населення якої на 5/6 було селянським, спрацювало безвідмовно. На жаль, тодішні українські зверхники не реалізовували аграрну політику. В її проведенні проявили нерішучість, відставання, запізнення. Гальмувалась ліквідація приватної власності на землю. Село чекало радикальної аграрної реформи, а його годували обіцянками, відкладаючи аграрне питання «на потім».

М.С.Грушевський вважав, що «треба, насамперед, укріпити свободу, здобути волю Україні, її автономію, а тоді трудовий народ буде хазяїном в Україні й упорядкує земельні справи на українській землі». Це призвело до того, що значна частина українського селянства, особливо його бідніші верстви, симпатизували більшовикам.

Не мала українська революція відчутної підтримки з боку робітничого класу, з боку міст. На це були також об'єктивні причини.

Національну свідомість продемонструвала українська молодь. Зокрема, її участь у бою під Крутами стала символом патріотизму і жертвності в боротьбі за незалежну Україну.

Українські уряди недооцінили значення збройних сил у захисті державного суверенітету, проявляли кволість у мобілізаційних зусиллях. Процес створення української армії розгортався стихійно й повільно. Ключовий і визначальний момент: уряд Центральної Ради, Генеральний секретаріат не контролював армію, не стимулював українські настрої в лояльних до Центральної Ради військових частинах. Згодом, коли більшовицькі війська посунули в Україну, боронитися було майже ніким і нічим.

Безпорадність у військових питаннях проявили і керівники Директорії УНР. На відміну від організаторів більшовицької армії діячі Директорії щодо військового будівництва були менш послідовними й не такими оперативними. На час вступу до Києва, 14 грудня 1918 року, Директорія мала по всій Україні близько 100

тисяч вояків. Через півтора місяця її перебування при владі чисельність війська скоротилася до 21,5 тисячі чоловік. Воно просто розвалилося.

Мабуть, відіграв певну роль і «революційний романтизм» українських зверхників, їхні прагнення зробити все демократично. Більшовики діяли рішуче, радянську владу утверджували багнетами. Офіційно було запроваджено політичний терор. У цій ситуації негативну роль зіграли такі риси української ментальності, як «Моя хата скраю», «Покірне телятко дві матки ссе», «Не висовуйся»; намагання перекласти вирішення проблем на когось іншого; готовність будувати краще життя тільки на своїй території. Тобто «сина у військо не дам, податки сплачувати не буду». Розплата не забарилася.

Хоч УСРР до 30 грудня 1922 року вважалася незалежною, формально зберігала державну самостійність, фактично вона була окупованою. На кінець 1920 року на її території знаходились 1 мільйон 200 тисяч червоноармійців. Московський центр поступово опановував найголовнішими сферами українського життя. Українські питання вирішував не Харків (столиця УСРР у 1919 — 1934 роках), а Москва. Союз із радянською Росією визнавався єдино можливим і необхідним для захисту нового соціалістичного ладу. Характерною рисою радянського державотворення було вживання російської мови як державної. УСРР була квазі-державою (несправжньою), не мала жодної принципової відмінності від СРСР.

Історію, як і матір, як і Вітчизну, не вибирають. Ото яка вже дісталася, така вона — наша. Крім величезних людських втрат, яких зазнав український народ у радянський період, була і конструктивна праця декількох поколінь українців, були зроблені значні соціально-економічні перетворення.

XX століття стало найбурхливішим, найтрагічнішим в історії України. Україна пережила потрясіння трьох революцій, дві світові війни, поразку національно-визвольних змагань, білий і червоний терори, три голодомори, насильницьку колективізацію, репресії. Україна пережила Чорнобильську трагедію — планетарну катастрофу.

Український народ витримав усі випробування XX століття і з 90-их років почав будувати власну незалежну державу.

Микола КОРДОН,

доцент кафедри історії України Житомирського університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук, директор Житомирського регіонального

навчально-наукового центру з європейської та євроатлантичної інтеграції України.